

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ШЛЯХІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

ON THE ISSUE AS FOR THE WAYS TO IMPROVE MECHANISMS FOR THE REALIZATION OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF INFORMATIONAL RIGHTS PROTECTION

Статтю присвячено дослідженню механізмів реалізації державної політики у сфері захисту інформаційних прав людини та шляхів їх вдосконалення. На підставі проведеного аналізу встановлено, що до процесів, що відбуваються в інформаційній сфері, сучасних механізмів регулювання цієї сфери, захисту прав людини в інформаційній сфері, необхідно застосовувати комплексний підхід, який в даному випадку полягає у поєднанні ефективних механізмів міжнародного та державного регулювання, вирішенні технічних, правових та інших важливих суспільних питань для забезпечення належного гарантування та захисту інформаційних прав людини. Виявлено, що захист інформаційних прав людини є складним завданням, яке потребує постійного вдосконалення державної політики. Автор наголошує, що у сучасному цифровому світі, де інформаційні технології швидко розвиваються, держави повинні не тільки реагувати на нові виклики, а й активно впроваджувати інноваційні рішення для захисту громадян. Зроблено висновки про те, що розробка сучасного законодавства, забезпечення кібербезпеки, підвищення обізнаності населення й міжнародна співпраця є ключовими елементами ефективної державної політики у сфері захисту інформаційних прав людини. Автор також наголошує, що інститут омбудсмана є простішим, скорішим і дешевішим органом із розгляду спорів між громадянином та органами державної влади з приводу доступу до інформації та захисту інших інформаційних прав людини. Автор доходить висновку, що запровадження посади інформаційного омбудсмана в Україні надасть можливість сприяння громадянам у відновленні порушених інформаційних прав.

Ключові слова: права людини, інформаційні права людини, доступ до інформації, захист прав людини, державна політика, публічне управління, інформація, омбудсман, інформаційний омбудсман, міжнародні стандарти,

міжнародна співпраця, Європейський суд з прав людини.

The article is devoted to the study of the mechanisms of realization of state policy in the sphere of informational rights protection and ways of their improvement. On the basis of the conducted analysis, it was established that it is necessary to apply a comprehensive approach to processes taking place in the information sphere, modern mechanisms of regulation of this sphere, protection of human rights in the information sphere, and this approach consists in combining effective mechanisms of international and state regulation, solving technical, legal and other important social issues to ensure proper guarantee and protection of informational rights. It was found that the protection of informational rights is a complex task that requires constant improvement of state policy. The author emphasizes that in the modern digital world, where information technologies are developing rapidly, states must not only respond to new challenges, but also actively implement innovative solutions to protect their citizens. It was concluded that the development of modern legislation, ensuring cyber security, increasing public awareness and international cooperation are key elements of an effective state policy in the sphere of informational rights protection. The author also emphasizes that the ombudsman institute is a simpler, faster and cheaper body for consideration of disputes between citizens and state authorities regarding access to information and protection of other informational human rights. The author concludes that the establishment of the position of informational ombudsman in Ukraine will provide an opportunity to assist citizens in restoring violated informational rights.

Key words: human rights, informational rights, access to information, protection of human rights, state policy, public administration, information, ombudsman, informational ombudsman, international standards, international cooperation, European Court of Human Rights.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.40.46>

Войтович П.П.

доцент кафедри міжнародного та європейського права

Національний університет

«Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0002-7636-923X

Постановка проблеми. Захист інформаційних прав людини став одним з основних викликів сучасності, особливо в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій та цифрових платформ. Інформаційні права людини являють собою широкий спектр прав, включаючи право на доступ до інформації, її зберігання, обробку та захист особистих даних, свободу слова тощо. Останні роки засвідчили, що технологічні інновації значно випереджають правове регулювання та механізми захисту прав людини у сфері інформації, тому традиційні підходи до забезпечення

інформаційних прав людини потребують вдосконалення. Сьогодні свідчить, що постійно виникають нові технології, які дозволяють обробляти великі обсяги даних про громадян, зокрема, розвиток штучного інтелекту, машинного навчання відкриває можливості для автоматизованої обробки персональних даних та прийняття рішень на їх основі. В той же час ці технології створюють нові загрози для конфіденційності та права на приватність, що не може не викликати занепокоєння, а, отже, і необхідності відповідного реагування та регулювання як на міжнародному рівні, так

і на національному шляхом формування та реалізації ефективних політик держав у сфері захисту інформаційних прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері інформаційних прав людини виявляє значний внесок науковців і практиків у розвиток та осмислення цієї тематики. Ці питання досліджувались і досліджуються багатьма відомими вченими. Зокрема, важливий вклад у розуміння інформаційних прав людини та питань їх державно-правового та міжнародно-правового захисту внесли такі поважні вчені, як І.Л. Бачило, В.Г. Буткевич, О.В. Буткевич, О.Б. Гончарук, Н.М. Драгомирецька, І.М. Забара, О.В. Задорожній, Н.І. Карпачова, Є.О. Львова, Е.В. Мамонтова, В.П. Марущак, І.В. Матвеєнко, О. Нестеренко, Т.І. Пахомова, П.М. Рабінович, В.М. Репецький, К.С. Шахбазян та ін. Праці цих та багатьох інших вчених демонструють необхідність подальшого розвитку міжнародних правових рамок для захисту інформаційних прав та важливість створення ефективних механізмів їх захисту на всіх рівнях.

З огляду на це, **метою** цієї **статті** є висвітлення певних особливостей реалізації державної політики у сфері захисту інформаційних прав людини та визначення шляхів вдосконалення такої політики держави як гаранта реалізації та захисту міжнародних стандартів інформаційних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Державна політика у сфері захисту інформаційних прав людини є вкрай важливою в умовах цифрової революції. Її метою є, з одного боку, захистити громадян від зловживань і порушень їхніх прав, з іншого ж – сприяти розвитку технологій та збереженню свободи слова, і досягнення такого балансу між безпекою та свободою є основним викликом при формуванні ефективної державної політики в цій сфері.

Захист прав і свобод людини і громадянина, у тому числі інформаційних прав, є і конституційно-правовим, і міжнародно-правовим обов'язком сучасної держави, такий захист здійснюється за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів та процедурно-правових правил.

Звісно, у законодавстві багатьох країн існують певні прогалини у цій сфері. Багато країн все ще не мають комплексної законодавчої бази, яка б охоплювала всі аспекти захисту інформаційних прав людини. Досить часто чинні закони відстають від розвитку технологій, а це призводить до слабкого контролю за захистом прав людини в інформаційній сфері. Тому одним з перших кроків для вдосконалення захисту інформаційних прав людини

має бути розробка комплексного та сучасного законодавства, яке повинно охоплювати всі аспекти обробки та захисту персональних даних, враховувати специфіку інформаційного середовища та передбачати жорсткі санкції за порушення прав людини.

Ефективне публічне управління в сфері захисту інформаційних прав вимагає співпраці між державами, міжнародними організаціями та приватними корпораціями. Майбутнє захисту інформаційних прав залежатиме від того, наскільки успішно світова спільнота зможе адаптуватися до швидких змін в інформаційній сфері та забезпечити баланс між свободою доступу до інформації і захистом приватності. І тут вкрай важливо враховувати іноземний та міжнародний досвід регулювання цих відносин, адже діяльність органів універсального рівня, який являє собою ООН, її органи, а також організації, що діють під її егідою через різного роду міжнародні програми і проекти, є вкрай важливою і досить плідною щодо захисту інформаційних прав людини. Документи ООН та її органів і установ є програмними документами для всіх органів і посадових осіб, у тому числі щодо захисту інформаційних прав людини, вони обов'язкові до виконання, а діяльність ООН і її органів спрямована як на нагляд за дотриманням міжнародних стандартів у країнах-членах ООН, так і на розробку цих стандартів.

Паралельно з універсальними механізмами в галузі захисту прав і свобод особистості існують і регіональні конвенції з прав людини, а на їх основі функціонують відповідні регіональні механізми і процедури, де в конвенціях беруть участь держави з близькими історичними, релігійними і культурними традиціями, приблизно однаковим рівнем політичного і економічного розвитку, а тому захист прав людини може здійснюватися швидше, ніж це можливо на всесвітньому рівні. Регіональне співробітництво держав у сфері захисту інформаційних прав людини може суттєво доповнити універсальну систему захисту прав людини і основних свобод, дати можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості регіону, піти далі від загального рівня забезпечення інформаційних прав і свобод. Нині можна говорити про регіональне співробітництво в галузі прав людини арабських, африканських, американських країн та європейської спільноти [1].

Загальноновизнано, що найбільш розвинутою і юридично ефективною системою захисту прав людини не лише на регіональному, а й на універсальному рівні, є система Ради Європи, в центрі якої знаходиться Конвенція

про захист прав людини і основних свобод та її «контрольний орган» – Європейський Суд з прав людини, який є дуже ефективним органом в механізмі захисту міжнародних стандартів у галузі інформаційних прав людини. Тут зупинимось лиш на деяких справах, що розглянуті Європейським судом з прав людини, але рішення в яких мають дуже велике значення для гарантування інформаційних прав не лише в певних країнах, а для всієї міжнародної спільноти. Так, наприклад, у рішенні по справі *Castell*, як і в інших випадках, Суд підкреслював важливість захисту права критикувати уряд. Панівне становище уряду зобов'язує його виявляти стриманість у кримінальному переслідуванні своїх критиків, особливо якщо доступні інші засоби відповісти на несправедливі нападки і критику з боку його супротивників і засобів масової інформації [2]. Велика ступінь захисту має бути надана не тільки виступам у політичних дискусіях, але при обговоренні будь-яких питань, що становлять суспільний інтерес. Розглядаючи справу журналіста, який був засуджений за дифамацію в зв'язку зі своїми статтями з приводу жорсткого поводження поліції і недоліків чинного порядку розслідування звинувачень проти неї, Європейський Суд з прав людини ясно дав зрозуміти, що свобода обговорення будь-якого питання, яке «викликає у суспільства серйозний інтерес», заслуговує підвищеного рівня захисту [2]. Разом з тим, Суд відмічає, що свобода отримання інформації не означає права отримувати інформацію з державних банків даних. У справі *Leander v. Sweden* [3] заявник наполягав на праві доступу до інформації, яка є в державній установі, на підставі того, що, як він вважав, йому було відмовлено в отриманні роботи на підставі цієї інформації. Але Суд не знайшов порушення ст. 10 Конвенції. Таку ж жорстку позицію зайняв Суд в інших аналогічних справах. З іншого боку, Суд відмічає, що держава не повинна обмежувати доступ громадян до відкритої інформації. Обмеження на розповсюдження інформації можуть бути встановлені для певних груп населення. Так, у справі *Engel v. Netherlands* Суд погодився з думкою уряду, що обмеження на свободу вираження в Збройних силах є легітимною метою та, відповідно, не виходить за межі ст. 10 [4].

Судами України у галузі інформаційних прав людини застосовувались положення ст. 10 Європейської конвенції та рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії» - судовою колегією в цивільних справах Миколаївського обласного суду при розгляді касаційної скарги О. на рішення Новобузького районного суду

Миколаївської області від 21 липня 2000р. у цивільній справі за позовом К. до О. про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди. Оскільки суди першої інстанції, задовольняючи позовні вимоги зазначених вище державних службовців, не взяли до уваги те, що ст.7 ЦК УРСР не повною мірою відповідає положенням ст.10 Європейської конвенції, а також не врахували рішення Європейського суду в справі «Лінгенс проти Австрії», рішення районних судів було скасовано, а справи повернуто на новий розгляд. Одноголосне рішення по справі громадянина Лінгенса є одним із найбільш цитованих рішень Страсбурзького суду з причин переконаності і логічної злагожденості. У своїх наступних рішеннях Суд підтвердив таку інтерпретацію ст.10, що застосовується до політичної сфери. У справі Українська Пресс-Група проти України Суд згадує про те, що «в рамках ч. 2 ст. 10 Конвенції сфера для обмеження політичних висловлювань або дебатів стосовно питань, які становлять суспільний інтерес, дуже вузька. Політик свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку з боку журналістів і громадськості і повинен бути більш поблажливим до критики. Звичайно, політик має право на захист своєї репутації, навіть якщо він виступає не як політик, але вимоги цього захисту повинні бути збалансованими з інтересом до відкритої дискусії політичних питань». Необхідно звернути увагу на те, що для України ця справа представляє інтерес з причини релевантності до реалій України [5].

Втім, аналіз судової практики засвідчує, що суди у своїх рішеннях рідко посилаються на рішення Європейського суду з прав людини та положення міжнародних договорів з прав людини. У більшості випадків такі посилання мають ілюстративний та формальний характер, а сама справа вирішується в першу чергу на підставі положень внутрішнього законодавства України [6].

Кроком на шляху покращення окресленої проблематики стало прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яким закріплюється, що рішення Європейського суду з прав людини та його практика застосовуються в Україні як джерело права. Як зазначає М.В. Буроменський, варто врахувати приклад Конституційного суду Іспанії, який, беручи до уваги рішення Європейського суду у справі «Кастелз проти Іспанії», ухвалив, що прецедентне право Європейського суду може бути прямо застосоване в іспанському правовому регулюванні [7].

В цілому законодавство України щодо інформаційних прав відповідає основним міжнародним стандартам, однак невиконання даного законодавства, незнання його як громадянами, так і посадовцями перешкоджає ефективній реалізації права громадян на доступ до інформації як найважливішого елемента участі громадянського суспільства в управлінні державними справами.

Отже, один із суттєвих викликів полягає у низькому рівні обізнаності громадян щодо їхніх інформаційних прав. Більшість людей не знають, як їхні дані збираються, обробляються та використовуються, а також не розуміють, як захищати свої права у разі їх порушення. Державна політика повинна бути спрямована на підвищення рівня правової обізнаності населення щодо захисту інформаційних прав. Цього можна досягти шляхом організації освітніх кампаній, які пояснюватимуть як захищати свої дані в мережі Інтернет, як правильно надавати згоду на їх обробку та до яких органів звертатися у разі порушень.

Також постійними загрозами для інформаційних прав стали кіберзлочинність, кібершпигунство, витоки даних і хакерські атаки на приватні й державні структури. Оскільки загрози інформаційним правам людини часто мають міжнародний характер, держава повинна активно співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями для реалізації міжнародних стандартів і вироблення нових ефективних практик захисту прав людини у цифровому середовищі. Це включає як обмін досвідом і технологіями, так і участь у розробці міжнародних угод, спрямованих на посилення захисту інформаційних прав. Необхідним є активніше залучення міжнародних організацій та держав до створення глобальних стандартів і норм, що гарантуватимуть захист інформаційних прав. Також важливим шляхом вдосконалення державної політики у цій сфері є співпраця між приватними компаніями, державами та міжнародними інституціями для забезпечення захисту інформації на глобальному рівні.

Крім того, держави мають розробити механізми, які забезпечать відповідальність великих цифрових платформ за захист персональних даних, прозорість їхньої діяльності та дотримання прав людини. Одним із варіантів є запровадження обов'язкової звітності для таких компаній щодо обробки персональних даних.

Безумовно, держава повинна активно інвестувати у розвиток кібербезпеки та захист критичної інфраструктури, зокрема інформаційних систем, що обробляють персональні дані громадян. Важливим елементом державної

політики має бути створення та підтримка національних центрів кібербезпеки, які зможуть своєчасно реагувати на кіберзагрози та захищати інформаційні системи від зовнішніх атак.

До того ж, державна політика у сфері захисту інформаційних прав людини має гарантувати право на забуття та самовизначення в цифровому просторі. Таке право передбачає можливість для користувачів вимагати видалення своїх персональних даних з інтернет-ресурсів або обмеження їхнього поширення, що особливо важливо в контексті права на приватність.

Важливо також створити незалежні державні органи або наділити вже існуючі додатковими повноваженнями для контролю за дотриманням законодавства у сфері інформаційних прав людини. Такі органи повинні мати реальні інструменти для моніторингу діяльності як державних, так і приватних структур, які обробляють персональні дані. Також необхідно розробити чіткі механізми оскарження дій організацій, які порушують інформаційні права громадян.

Так, в Україні спеціальною інституцією, діяльність якої спрямована виключно на захист прав і свобод людини, є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Згідно зі ст. 11 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997р. передбачено можливість призначення Представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Проте, незважаючи на наявність достатньої законодавчої бази щодо призначення представників, цей інститут так і досі не розвинутий. На важливості діяльності Уповноваженого з прав людини наголошують чимало вчених [8], пропонується навіть запровадити посаду спеціалізованого омбудсмана з питань інформації [9], що вважається правильним і необхідним, оскільки сприятиме гарантуванню і захисту інформаційних прав людини.

На нашу думку, інформаційний омбудсман – це наслідок наявності політичної волі влади мати свободу інформації, забезпечувати інформаційні права громадян. Зокрема, введення посади інформаційного омбудсмана надасть можливість сприяння громадянам у відновленні порушених інформаційних прав, він має реалізовувати функції посередника між суспільством та владою, здійснювати позасудове розслідування щодо порушень інформаційних прав громадян. Інститут інформаційного омбудсмана носить специфічний характер і покладання його функцій на іншого буде неефективним. Уявляється, що навантаження роботи інформаційного омбудсмана

є рівним об'єму загального омбудсман. Інформаційний омбудсман має володіти правом втручання у діяльність державних структур, тобто бути певним напівсудовим органом, оскільки в разі необхідності повинен втручатися і вимагати надання інформації, що запитується громадянином.

Вважається, що інформаційний омбудсмен має виконувати такі функції, як: сприяння у відновленні порушених органами державної влади інформаційних прав громадян, сприяння ефективній роботі державної влади, посередництво між суспільством і владою, а також здійснення позасудового розгляду. При цьому гарантією незалежності омбудсмена є наявність у нього імунітету, тобто недоторканості на протязі всього строку здійснення своїх повноважень.

Висновки. Все вищевикладене свідчить, що до процесів, що відбуваються в інформаційній сфері суспільства, сучасних методів її державного регулювання, захисту прав людини у цій сфері, необхідним є комплексний підхід, що полягає у поєднанні ефективних механізмів міжнародного та державного регулювання, вирішенні технічних, правових та інших важливих суспільних питань для забезпечення належного гарантування та захисту інформаційних прав людини.

Захист інформаційних прав людини є складним завданням, яке потребує всебічного підходу та постійного вдосконалення державної політики. У сучасному цифровому світі, де інформаційні технології швидко розвиваються, держави повинні не тільки реагувати на нові виклики, а й активно впроваджувати інноваційні рішення для захисту громадян.

Розробка сучасного законодавства, забезпечення кібербезпеки, підвищення правової обізнаності населення й міжнародна співпраця є ключовими елементами ефективної державної політики у сфері захисту інформаційних прав людини.

Інститут омбудсмена є простішим, скорішим і дешевшим органом із розгляду спо-

рів між громадянином та органами державної влади з приводу доступу до інформації та захисту інших інформаційних прав людини.

Запровадження посади інформаційного омбудсмана в Україні надасть можливість сприяння громадянам у відновленні порушених інформаційних прав, він має реалізовувати функції посередника між суспільством та владою, здійснювати позасудове розслідування щодо порушень інформаційних прав громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів. Київ.нац.ун.ім.Тараса Шевченка, Ін.міжн. відносин. К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. С. 314.
2. Castells v. Spain, 23 April 1992, Series A, no. 236. URL: [hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:\[2\],%22itemid%22:\[%22002-9857%22\]%7D](http://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22display%22:[2],%22itemid%22:[%22002-9857%22]%7D)
3. Leander v. Sweden. URL: [//hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519)
4. Engel v. Netherlands. URL: [//hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57478](http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57478)
5. Ухвали судової колегії в цивільних справах Миколаївського обласного суду від 7 червня та від 30 серпня 2000р. Наряд скасованих рішень районних судів Миколаївської області за 2000р., див. також: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи. Редкол.: Ю.І. Сватко (голова) та ін. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. С. 31.
6. Руднева О.М. Проблеми реалізації міжнародних стандартів прав і свобод людини на сучасному етапі державотворення. Право і суспільство. 2010. № 3.С. 53.
7. Буроменський М.В. Кроки до Європи: Рецензія на збірник: «Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Дослідження. Нормативні акти». Вип. 1, 2, 8 / За ред. П.М. Рабіновича. Право України. 1999. № 4. С. 126.
8. Стадник Г. Важливість діяльності Уповноваженого з прав людини за міжнародними та європейськими стандартами захисту прав людини. Право України. 2005. № 3. С. 28 – 30.
9. Нестеренко О. Інформаційний омбудсман у механізмі забезпечення прав людини і основоположних свобод. Юридична Україна. 2008. № 1.